

УДК 351.863:339.9

КУЖЕЛЬ В.В., к.е.н.

м. Умань

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ

Анотація. В статті розглянуто соціальний аспект економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери. Представлено авторське бачення соціальної безпеки, виявлено чинники небезпеки соціального походження, фактори, принципи та показники, які характеризують рівень соціальної безпеки підприємства. Обґрунтовано необхідність трансформації економічної безпеки підприємства в соціально-економічну. Виявлено негативні риси, притаманні суб'єктам господарювання, що знижують рівень соціальної безпеки підприємств агропродовольчої сфери.

Ключові слова: соціальна безпека, економічна безпека, кадрова безпека, стадія відтворення, суб'єкт господарювання.

Аннотация. В статье рассмотрены социальный аспект экономической безопасности предприятий агропродовольственной сферы. Представлено авторское видение социальной безопасности, выявлены факторы опасности социального происхождения, факторы, принципы и показатели, характеризующие уровень социальной безопасности предприятия. Обоснована необходимость трансформации экономической безопасности предприятия в социально-экономическую. Выявлены негативные черты, присущие субъектам хозяйствования, которые снижают уровень социальной безопасности предприятий агропродовольственной сферы.

Ключевые слова: социальная безопасность, экономическая безопасность, кадровая безопасность, стадия воспроизводства, субъект хозяйствования.

Abstract. The article deals with the social aspect of economic security. Presented by the author's vision of social security, identified hazards social origin, factors, principles and indicators characterizing the level of social security of the enterprise. The necessity of transformation of economic security in the socio-economic. Identified negative traits of business entities that reduce the level of social security of the enterprise.

Key words: social security, economic security, personnel security, the stage of reproduction, business entity.

Постановка проблеми. В умовах загострення системної кризи, яка охопила Україну, питання побудови ефективної системи безпеки підприємств стають все більш актуальними. Від того, наскільки стійкою є система безпеки підприємства до внутрішніх і зовнішніх загроз, залежить його адаптація до нових умов та, відповідно, успішне функціонування у майбутньому. Саме тому проблеми розробки і практичного впровадження системи управління безпекою підприємств вимагають негайного вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам безпеки фірми приділяється достатньо уваги. Значну кількість досліджень присвячено питанням саме економічної безпеки підприємства [1–8], яку автори розглядають як основне підґрунтя для створення системи безпеки підприємства у цілому. Але при цьому поза увагою залишається аспект соціальної складової забезпечення сталого розвитку суб'єкта господарювання. А саме від якості взаємодії персоналу та керівництва фірми, рівня довіри між керівниками та підлеглими, захищеності життєво важливих потреб, інтересів працівників залежить результативність функціонування інших підсистем безпеки підприємств, зокрема економічної. Тому для ефективного управ-

ління соціально-економічними процесами на підприємстві необхідний, у першу чергу, науковий пошук механізмів формування соціальної безпеки на підприємстві. Актуальність цієї проблеми вимагає активізації наукових досліджень соціальної безпеки фірми.

Метою статті є розкриття суті соціальний безпеки підприємства, виявлення чинників небезпеки соціального походження, факторів, принципи та показники, які характеризують рівень соціальної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу. На державному рівні соціальну безпеку визначають як стан гарантованої правової та інституційної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи і суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз [1, с. 97]. На думку колективу авторів [12], соціальна безпека – це надійна захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів.

Науковці Б. Купчак [6] та С. Омельчук [9] розглядають соціальну безпеку як невід'ємну частину економічної безпеки підприємства. При цьому, за їх трактуванням, соціальна безпека підприємства полягає у забезпеченні працівникам належного рівня доходів

(прожиткового мінімуму, відповідність заробітної плати кваліфікації працівників, системи мотивації й оплати праці за кінцевими результатами роботи), а також прийнятних умов праці та відпочинку [6, с. 344; 9, с. 208]. Їх трактування сутності соціальної безпеки фірми є вузьким, оскільки не враховує рівень соціальної взаємодії між працівниками у колективі та керівництвом.

Соціальна безпека підприємств агропродовольчої сфери “це системна захищеність діяльності від негативних впливів внутрішнього і зовнішнього середовища, а також здатність швидко ліквідувати різні варіанти погроз чи пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності.”

Зміст даного поняття містить у собі систему заходів, що забезпечують конкурентоспроможність і економічну стабільність підприємства, а також сприяють підвищенню рівня соціального добробуту працівників.

Вважаємо, що соціальна безпека підприємства – це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання погроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому. Вона характеризується сукупністю якісних і кількісних показників, найважливішим з яких є рівень соціальної відповідальності.

На нашу думку, у сучасних умовах має відбуватися трансформація економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери в соціально-економічну. Необхідність такої трансформації зумовлена посиленням впливу людського чинника в зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства. Проявом такого впливу в зовнішньому середовищі підприємства є формування його соціальної відповідальності, а у внутрішньому – створення соціального партнерства.

Передумови забезпечення соціально-економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери в умовах соціально-орієнтованої економіки, можуть як надавати нових можливостей у функціонуванні підприємств, так і спричиняти виникнення нових чи посилення існуючих загроз їх діяльності. Підприємства у своїй діяльності повинні постійно узгоджувати інтереси усіх зацікавлених сторін, які здебільшого за своїм характером є економічними та мають соціальне значення.

Чинники небезпеки соціального походження направлени на свідомість людей, тобто ґрунтуються на нанорівні. Через різну поінформованість та переконання осіб, їх негативну емоційну енергію (нездоволеність, протест, страх) інформація може каталізувати величезні соціальні сили, здатні перебороти не лише розумні переконання, але й матеріальні перешкоди. Це зумовлює необхідність забезпечення на кожному суб’єкті господарювання соціальної безпеки – стану захищеності працівників підприємства, будь-якого класу та інших соціальних верств і груп від загроз з боку інших аналогічних соціальних структур і держави, а також наявність необхідних засобів для усунення

таких загроз. Зміст загрози, небезпеки залежить від інтересів різних груп населення, інститутів суспільства, держави та їх співпраці.

Під безпечним функціонуванням фірми розуміємо її ефективне функціонування, збереження цілісності, здатність підтримувати власну відтворюватись.

Соціальна безпека підприємств агропродовольчої сфери пов’язана із забезпеченням належного рівня оплати праці персоналу підприємства, який дозволяє задоволити їх матеріальні та духовні потреби. Через низький рівень доходів підприємство ризикує втратити найбільш мобільну частину свого інтелектуального капіталу – освічених працівників, здатних розробляти інноваційні винаходи, генерувати нові ідеї та ін. Але, разом з тим, соціальна безпека передбачає задоволення соціальних потреб персоналу, до яких можна віднести такі: можливість використання знань, вмінь і навичок; підвищення кваліфікації, отримання освіти, перепідго-твока; створення безпечних умов праці; забезпечення впевненості у майбутньому, гарантії зайнятості, стабільності; можливість кар’єрного росту; забезпечення участі в управлінні; покращення відносин з керівництвом, з колегами, з підлеглими; можливість для самореалізації та творчості. Таким чином, можна стверджувати, що соціальну безпеку доцільно розглядати як створення системи взаємовигідних партнерських відносин між персоналом та керівництвом підприємства, що забезпечується задоволенням матеріальних та нематеріальних потреб працівників та реалізацією інтересів підприємства.

Головною опорою управління соціальною безпекою на підприємстві є людина. Стабільність колективу підприємства, стійкі конкурентні переваги підприємства на ринку забезпечують, перш за все, його працівники. Однак, у той же час, персонал може стати і джерелом загроз соціальній безпеці, а відповідно і іншим підсистемам безпеки підприємства. Тому керівництво підприємства повинно вживати заходи щодо розвитку людського потенціалу підприємства, задоволення потреб та інтересів персоналу, забезпечуючи соціальну безпеку фірми. Соціальними загрозами на рівні особистості є низький рівень задоволення потреб працівників, на рівні колективу – низька якість взаємовідносин із колегами і керівництвом, на рівні підприємства – відсутність соціальної відповідальності бізнесу і партнерства, низький рівень досягнення цілей підприємства.

Соціальна безпека слугує фундаментом для кадрової безпеки, яку фахівці розглядають як збереження й розвиток інтелектуального капіталу підприємства [4, с. 209] та як кадрову забезпеченість підприємства [5]. Забезпечення кадрової складової безпеки охоплює взаємопов’язані і водночас самостійні напрями діяльності, які спрямовані на роботу з персоналом. Кадрова складова має на меті збереження стратегічно важливої ланки персоналу (топменеджмент, працівників, що

мають відношення до інтелектуальної власності, інноваційних розробок та конфіденційної інформації).

Змістом категорії “кадрова безпека” є характеристика стану економічної системи, при якому відбувається ефективне функціонування всіх її функціональних складових, забезпечення захищеності та здатність протистоянь внутрішнім і зовнішнім впливам і загрозам пов’язаних з персоналом, змістовний та структурний аналіз, діагностика та прогнозування впливу діяльності персоналу на внутрішні та зовнішні показники економічної системи.

До питань кадрової безпеки враховують:

- забезпечення підприємства необхідними співробітниками, заповнення вакансій;
- утримання співробітників, їх розвиток;
- розробка мотиваційних схем і схем оплати праці;
- усунення збитку у зв’язку з трудовими суперечками;
- підвищенння лояльності співробітників;
- аналіз ситуації у конкурентів;
- робота із сайтами вакансій, кадровими агентствами;
- аналіз ситуації на ринку праці в регіоні;
- оцінювання підприємства як працедавця (погляд з боку співробітника);
- способи проектування кар’єри (також погляд з боку співробітника).

Забезпечення кадрової безпеки є найважливішою ланкою роботи менеджера із персоналу. Причому варто аналізувати як внутрішню, так і зовнішню небезпеку.

Внутрішні кадрові небезпеки такі:

- невідповідність кваліфікації співробітників до займаної посади;
- недостатня кваліфікація працівників;
- слабка організація системи управління персоналом;
- слабка організація системи навчання (відсутня система обліку перспектив розвитку персоналу, що створює соціальну непевність у стабільноті свого службового росту);
- неефективна система мотивації (немає аналізу потреб кожної особистості й персональної мотивації);
- помилки в плануванні ресурсів персоналу (ймовірність прийому на просту роботу висококваліфікованих працівників);
- відсутність творчих елементів у роботі;
- працівники орієнтовані на вирішення внутрішніх тактичних завдань;
- співробітники не орієнтовані на дотримання інтересів підрозділу (немає цільового управління);
- відсутність або слабкість корпоративної політики;
- неякісні перевірки кандидатів під час прийому на роботу.

Зовнішні кадрові небезпеки:

- порівняння з умовами мотивації в конкурентів (якщо ті є кращими);
- установка конкурентів на переманювання працівників;
- зовнішній тиск на співробітників;
- інфляційні процеси (іх слід ураховувати під час розрахунку заробітної плати).

Для збереження кадрової безпеки варто використовувати сучасні кадрові технології, включаючи такі механізми: ефективну мотивацію; прискорену адаптацію (за рахунок наставництва); своєчасне запобігання конфліктним ситуаціям, атестацію; компенсацію; розумну політику звільнення; пропаганду корпоративності.

Адаптація персоналу формується внаслідок психологічної сумісності з етичними цінностями компанії, соціальної сумісності в колективі, комфортності робочих місць, можливості задоволення своїх мотиваційних потреб, уваги керівництва тощо.

Суб’єктам господарювання притаманні такі негативні риси господарювання, що знижують рівень соціальної безпеки, як: відсутність чітко визначеної мети, яка б надавала сенс всій діяльності підприємства; відсутність чітко визначеної соціальної політики, що зумовлено розмітістю, невизначеністю юридичних, соціальних та моральних норм в українському суспільстві, непослідовність та протиріччя в застосуванні методів та засобів при вирішенні поточних соціальних проблем.

Соціальна складова у діяльності підприємств агропродовольчої сфери має сприяти підвищенню продуктивності праці, працівник, звільнений від багатьох побутових проблем, працює з більшою віддачею. Створення соціальної напруги змусить людей відчувати себе в стані небезпеки та працювати лише на виживання, а не на розвиток.

До показників, які характеризують рівень соціальної безпеки, варто віднести: співвідношення мінімальної (встановленої державою) і середньої заробітної плати, що є на підприємстві; співвідношення найвищої та найнижчої заробітної плати на підприємстві (позитивною є тенденція до зменшення); відсоток витрат на соціальну сферу відносно фонду оплати праці та відносно чистого прибутку підприємства; відсоток витрат на соціальні програми, прямовані на допомогу місцевому населенню відносно чистого прибутку підприємства.

Особливого дослідження потребують показники, які характеризували б ціннісні орієнтації, мотивацію, рівень професіоналізму, відповідальності, дисциплінованості, освіти, удосконалення знань та навиків, підвищення продуктивності праці на підприємстві, рівня освоєння нових технологій, показники соціальної конфліктності, за якими можна визначити адаптацію суб’єктів господарювання до нових умов та вжити заходи для підвищення рівня соціальної безпеки.

Основний зміст системи соціальної безпеки підприємства полягає в тому, що вона повинна носити попереджальний характер, а основними критеріями оцінки її надійності й ефективності є:

- забезпечення стабільної роботи підприємства, склонності й збільшення фінансів і матеріальних цінностей;
- попередження кризових ситуацій, у тому числі різних надзвичайних подій, пов’язаних із зовнішніми та внутрішніми чинниками.

Особливістю складністю побудови системи економічної безпеки підприємства є той факт, що її дієвість повністю залежить від людського фактору – рівня кваліфікації персоналу.

На соціальну безпеку підприємств впливає безліч факторів, а саме, зовнішні:

- зацікавленість та прагнення учасників ринкової діяльності не допустити посилення конкурентів;
- втручання в діяльність підприємства державних фінансових та інших організацій;
- залежність від матеріально-сировинних ресурсів;
- недосконалість фінансової, організаційної та інформаційної інфраструктури підтримки конкурентоспроможності продукції, що випускається;
- недосконала система збереження комерційних таємниць;
- відтік за кордон інтелектуальних і трудових ресурсів;
- застарілі виробничі технології;
- неефективність управління;
- недосконалість національного законодавства, пов’язаного з управлінням економічними процесами;
- низький рівень інвестиційної діяльності;
- високий рівень “тіньової” економіки;
- соціальна незахищеність значної частини населення, зростання бідності;
- низький платоспроможний споживчий попит населення;
- погіршення фізичного і духовного здоров’я населення, моральна деградація особи, сім’ї, суспільства;
- наявність у суспільстві соціальної напруженості;
- зростання економічних злочинів;
- корупція в органах державної влади і управління;
- загрозливий стан науки, освіти, культури, довкілля.

Найбільш значущими внутрішніми факторами впливу на систему соціальної безпеки підприємств є наступні. По-перше, низький рівень менеджменту. Від управління залежить правильність вибору стратегії розвитку підприємства, реалізації його місії, ефективної роботи тощо. По-друге, застосування зас-

тарілих організаційніх структур підприємств, які спричиняють неефективну його роботу, що впливає на його фінансово-інвестиційну привабливість. Потрете, низький рівень кваліфікації персоналу. Для залучення професіоналів потрібні сучасні системи мотивації та підвищення матеріальної відповідальності робітників за кінцеві результати праці. Високий рівень ручної праці на деяких виробництвах, низький рівень тарифних ставок, окладів, важкі та шкідливі умови праці, недієвість профспілок тощо, не використання резервів виробництва, недооцінювання нормування праці для удосконалення соціально-трудових відносин, недоліки у виробничо-технологічному процесі та низький рівень впровадження інновацій як у виробничу сферу, так і в сферу управління спричиняють втрату ефективності виконання замовлень, підвищують трудомісткість, що прямо впливає на економічні результати підприємства.

Соціальна складова економічної безпеки підприємства повинна забезпечуватись з урахуванням дотримання принципів: законності; прав і свобод громадян; централізованого управління; компетентності; конфіденційності; відповідності зовнішнім і внутрішнім по-грозам; комплексного використання коштів; відповідальності за наслідки своїх дій; орієнтації на інновації; корпоративної етики; координації та взаємодії з органами влади.

За постійної наявності деструктивних впливів економічного, політичного й соціального походження зростає необхідність безперервної діяльності щодо забезпечення соціальної безпеки, розвитку і вдосконалення її форм і напрямів. При цьому така діяльність органічно переростає в систему відтворення соціальної безпеки, що виступає як безперервний процес здійснення всіма суб’єктами комплексу заходів із досягнення соціально безпечної стану функціонування і розвитку. Необхідність відтворювального характеру забезпечення соціальної безпеки доводить і аналіз матеріальної основи цієї діяльності, а саме – економічного кругообігу прибутків і витрат у масштабах як національної економіки, так і окремих її суб’єктних рівнів. Основними стадіями відтворення економічної безпеки є:

- моніторинг стану соціальної безпеки;
- визначення конкретних заходів щодо збереження або зміни параметрів соціальної безпеки на основі застосування методів науково обґрунтованого планування і прогнозування соціально-економічної ситуації загалом та її окремих аспектів;
- реалізація заходів щодо забезпечення соціальної безпеки.

Вочевидь, безперервне поновлення такої діяльності, у свою чергу, потребує відтворення: ресурсної бази забезпечення соціальної безпеки; системи умов конструктивного забезпечення безпеки, що охоплює організаційно-управлінські, політичні, зовнішньо-

економічні, правові, ідеологічні, культурні аспекти; системи взаємозв'язків між усіма компонентами системи забезпечення безпеки в межах соціально-економічних та організаційно-економічних взаємин.

Отже, потреба в безпеці притаманна будь-якій системі, у тому числі й підприємству. Безпека є однією з найважливіших умов функціонування підприємств агропродовольчої сфери. Головною метою соціальної діяльності будь-якого суб'єкта господарювання в умовах побудови соціально орієнтованої ринкової економіки повинно стати підвищення рівня і якості життя населення, що одночасно сприятиме якісному економічному зростанню та безпечному, стійкому розвитку суспільства.

Слід констатувати, що забезпечення соціальної безпеки перетворюється у визначальний комплекс заходів, спрямованих на: запобігання всьому спектру соціально-економічних загроз з погляду стану, поведінки та настроїв населення; інтенсивне формування середнього класу як гаранта суспільної стабільності на грунті розширення адаптаційних можливостей населення; усебічну підтримку сім'ї як визначального соціального інституту; державний протекторат про-житкового мінімуму, який би забезпечував громадянам споживання на рівні простого відтворення; державні гарантії мінімальних заробітної плати, пенсій, виплат і забезпечення умов їхнього зростання, посилення тенденцій самозабезпечення громадянами високої соціальної мобільності висхідного характеру.

Висновки та перспективи подальших досліджень Чітко простежується залежність результативності діяльності підприємств агропродовольчої сфери від того, наскільки побудована система функціонування економічної безпеки, зокрема її соціальна складова, відносини між працівниками в колективі, між керівництвом та трудовим колективом, ступінь задоволення потреб та інтересів усіх учасників трудових відносин. Відсутність ефективної соціальної безпеки на підприємстві веде до руйнування кадрової та всіх інших підсистем безпеки підприємства. Без неї неможливо говорити про укріплення фінансової безпеки (фінансову забезпеченість підприємства) та економічної безпеки в цілому, тобто стан захищенності діяльності підприємства від всіх видів загроз, як зовнішніх, так і внутрішніх.

Наукова новизна одержаних нами результатів полягає в обґрунтуванні принципово самостійного економічного напряму наукового дослідження, сутність якого полягає в розробці теоретико-методологічних зasad та визначення ролі соціальної відповідальності бізнесу в агропродовольчій сфері, що вимагає зрушень парадигми соціально-економічного розвитку,

конкурентоспроможності, окремого виділення соціальної складової у економічній безпеці підприємств та коректуванні їх стратегічних пріоритетів в процесі функціонування агропродовольчої сфери.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на визначення методичних засад щодо оцінювання рівня розвитку соціальної безпеки підприємства, а також пошук ефективних інструментів управління соціальною безпекою, серед яких центральне місце посідають соціальне партнерство та соціальна відповідальність бізнесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гошовська В. А. Соціальна домінанта національної безпеки / В. А. Гошовська // Стратегічна панорама. – 2003. – № 2. – С. 94–99.
2. Економічна безпека корпоративного підприємства / Коваленко М. А., Нагорна І. І., Радванска Н. В.; під заг. ред. д. е. н., проф. М. А. Коваленка.– Херсон: Олді-плюс, 2009.– 404 с.
3. Гришова І.Ю. Соціальні інвестиції як інструмент реалізації соціально-орієнтованого бізнесу / І.Ю. Гришова, Т.С. Шабатура// Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія “Економіка і менеджмент”. Випуск 4, 2014. – С.183–187.
4. Гришова І.Ю. Імплементація принципів соціально-орієнтованого бізнесу в площину економічного розвитку потенціалу харчових підприємств/ І.Ю. Гришова, Т.С. Шабатура// Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 3.– С. 13-22. – Режим доступу до журн.: <http://economics.oru.ua/files/archive/2014/n3.html>
5. Кравчук П. Я. Формування системи корпоративної безпеки підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 “Економіка, організація і управління підприємствами” / П. Я. Кравчук.– Тернопіль, 2006. – 22 с.
6. Купчак Б. Ф. Економічна безпека підприємництва: суть та умови виникнення // Науковий вісник Львів. держ. ун-ту внутр. справ. Сер. екон.– 2010.– Вип. 2.– С. 334–346.
7. Кужель В.В. Імунізація економіки агропродовольчої сфери в контексті реалізації принципів соціальної відповідальності бізнесу. / В.В. Кужель // Економічний форум. Науковий журнал. – 2014. – № 3. С. 17–22.
8. Кужель В.В. Соціальна складова економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери. / В.В. Кужель // Вісник КіБіТ. Науковий журнал. – 2014.-№3(25). – С. 37-47.
9. Омельчук С. С. Визначення сутності поняття “економічна безпека підприємства” та його складових // Вісник Хмельницького нац. ун-ту. Екон. науки. – 2008.– Т.1., № 6.– С. 206 – 210.
10. Полякова Е. І. Управління посиленням економічної безпеки підприємства за функціональною складовою – соціальний потенціал / Е. І. Полякова // Наукові праці ДонНТУ. – 2008. – № 33. – С. 192–197.
11. Пономаренко В.С. Концептуальні основи економічної безпеки. Монографія / В.С. Пономаренко, С.В. Кавун. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 256 с.
12. Соціальна економіка Кол. авт. О. О. Беляєв, М. І. Диба, В. І. Кириленко та ін. – К.: КНЕУ, 2005. – 196 с.